

tiske forhold, der beskrives, også de religiøse og folkelige forhold bliver behandlet. Således bliver der redegjort for oprettelsen af højskoler, stiftelsen af Indre Mission, brydningerne mellem de forskellige folkelige rørelser og brydninger inden for de folkelige rørelser.

Bogens sidste to trediedele giver i tidsmæssig forbindelse med avisens vækst en skildring af de folkelige, politiske, sociale og kulturelle strømninger og de ændringer, de medførte. Hertil kommer en række personskildringer, først og fremmest af folk der direkte havde med avisen at gøre, men også af personer der har været med til at præge egnen.

Bogen afsluttes med en udførlig kilde- og litteraturoversigt samt noter. Som en slags appendix følger til sidst en fotografisk beskrivelse af avis, egn og folk fra omkring 1900 til 1980. Ud over disse fotografier er bogen rigt illustreret med Holmer Triers dejlige tegninger.

Henrik Vedel-Smith

Erik Helmer Pedersen: *Landbrugsrådet som erhvervspolitisk toporgan. 1919-33. Studier i de danske landbrugsorganisationers historie.* (Landbohistoriske skrifter 6, Landbohistorisk Selskab, 1979). 667 s. 165 kr.

Især ud fra erfaringerne under 1. verdenskrig oprettedes i 1919 Landbrugsrådet som en slutsten på det landbrugsorganisatoriske bygningsværk, der har rødder tilbage til landhusholdningsselskaberne fra o. 1800 og som senere blev udbygget med de landøkonomiske *landboforeninger* samt med den efterhånden vidt forgrenede andelsbevægelse, der fandt et fælles forum i *Andelsudvalget*. Dette nye toporgans virk-

somhed i årene frem til 1933 er emnet for Erik Helmer Pedersens omfattende undersøgelse, der har indbragt forfatteren den filosofiske doktorgrad.

I sin gennemgang har forfatteren valgt at strukturere afhandlingen efter Landbrugsrådets formålsparagraf i 1919, hvorefter rådet skulle: 1) fremme landbrugsorganisationernes samarbejde, 2) varetage relationerne til de politiske myndigheder, 3) repræsentere landbruget over for udlandet, 4) repræsentere landbruget over for de øvrige erhverv samt 5) bekæmpe samfundsskadelige ring- og trustdannelser. Denne opdeling, der jo er en af flere muligheder, er prospektiv, men forudsætter unægtelig at formålsparagraffen var et dækkende udtryk for rådets faktiske virksomhed (herom mere nedenfor). Dernæst indeles afhandlingen kronologisk i 3 faser: en oplæringsperiode frem til 1925, en egentlig virksomhedsperiode 1925-29, og en konfrontationsperiode, der slutter i sommeren 1933. Denne inddeling er retrospektiv og bestemt af det ydre begivenhedsforløb. I 1925 gennemløb landbruget således en krise, der kulminerede med Andelsbankens sammenbrud, mens forplantningen af Wall Street krakket i 1929 varslede om en langt mere omfattende og dybtgående samfundskrise, der vel netop først blev erkendt flere år efter sin fremkomst.

Med disse delinger som dispositionsgrundlag giver Erik Helmer Pedersen en meget grundig, ja til tider omstændelig, redegørelse for de mange situationer, Landbrugsrådet måtte forholde sig til, enten ved at agere eller undlade samme. I forholdet mellem landbrugsorganisationerne er det karakteristisk for perioden frem til sommeren 1932, at rådet i overvejende grad repræsenterede det middelstore, husdyrproducerende gårdmandsbrug, personificeret i en række stoute gårdejere på om-

kring de 60 år, altså folk, der i vid udstrækning havde gjort turen med gennem den glansperiode, dansk landbrug havde oplevet siden århundredskiftet, hvor produktion og priser havde vist uafbrudt fremgang, godt hjulpet af konjunkturerne, men også af den vidtforenede andelsorganisation, ikke mindst i producentleddene. Af klare partipolitiske grunde deltog husmandsforeningerne ikke i rådets arbejde, hvilket på den ene side betød, at dansk landbrug i 20'erne havde i hvert fald 2 adresser, men som omvendt gjorde det muligt for Landbrugsrådet at tone »rent flag« i en række spørgsmål i forhold til Christiansborgpolitikken. Omvendt sad Det kgl. Landhusholdningsselskab, der i vid udstrækning tegnede det kornproducerende storlandbrug, i Landbrugsrådet, dog uden på noget væsentligt punkt at have påvirket dets kurs. Det er vel symbolsk, at selskabets deltagelse ingik i den mandatfordelingsleg, der fandt sted i forbindelse med husmandsforeningernes indtræden i sommeren 1932, som sluttede med dets udtræden af rådet ved udgangen af 1933. Derimod ønskede det etablerede landbrug på intet tidspunkt at fraternisere med de protestbevægelser, der til tider opstod på den erhvervspolitiske arena, nemlig Dansk Landmandsforening, der opstod under 1. verdenskrig, og som i begyndelsen af 20'erne blev til Landmandspartiet, og Landbrugernes Sammenslutning (L. S.), der opstod omkring 1930.

Blandt de deltagende organisationer kunne der bag den ydre facade af enighed være endog store spændinger, hvilket ikke blot skyldtes divergenser mellem de landøkonomiske producentorganisationer og de merkantilt prægede andelsselskaber, men også stridigheder disse imellem. Netop mejeriforeningernes problemer med likvidationen af

eksportselskabet MÆLKO i 1925 af dækkede noget fundamentalt i landbrugets organisationsstruktur, nemlig at et magtfuldt Landbrugsråd forudsatte – og stadig forudsætter – et enigt landbrug!

I forholdet til statsmagten, hvilket både var de politiske partier i almindelighed og partiet Venstre i særdeleshed, men også til de enkelte ministerier, og her især det nyoprettede erhvervsdirektorat under landbrugsministeriet, tegner forfatteren et billede af et råd, der, efter at det liberalistiske kampråb om »frit spil for kræfterne« (med klar adresse til Zahle-regeringens reguleringspolitik) var gjaldet hen efter de politiske dønninger i 1919-20, førte en ret tilbagetrukket tilværelse. Dette skyldtes ikke mindst, at rådets første præsident, Th. Madsen-Mygdal, gik over som landbrugsminister i regeringen Neergaard (1920-24) og med sig førte den kraft, der måske kunne have givet Landbrugsrådet en stærkere profil. Dette blev nu overladt til P. P. Pinstrup, der ikke havde forgængerens format. Dette fik så meget mere betydning, som rådets sekretariat og budget i begyndelsen af 20'erne var af minimalt omfang.

Også hvad angår forholdet til udlandet, gik Landbrugsrådet ind for en genoptagelse af frihandelsprincippet, som man kendte det før verdenskrigen. Atter her opstod der dog lejlighedsvis uoverensstemmelser mellem producenternes ønsker om en fortjeneste her og nu i modsætning til andelsselskabernes behov for mere varige handelsforbindelser.

I sit forhold til byerhvervene var rådets »generelle mangel på erhvervspolitisk tænkning endnu mere udtalt« (s. 267). Omend man i spørgsmål angående forholdet mellem husbond og tyende stod på et udpræget arbejdsgiverstandpunkt, holdt rådet i andre sam-

menhænge, især ved konflikterne i 1920 og 1925, en ret lav profil for ikke at forskertse eksportmulighederne.

Afsnittet om kampen mod samfundsskadelige ring- og trustdannelser er afhandlingens mindste, hvilket har sin forklaring i, at punktet ikke spillede nogen nævneværdig rolle i Landbrugsrådets bevidsthed. Med kendskab til omstændighederne bag netop dette punkts medtagelse i rådets formålsparagraf kan dette ikke undre. Punktet var – og forblev – en ideologisk betinget cadeau til andelsbevægelsen.

I afhandlingen påvises det som nævnt, at landbrugsliberalismen efter 1919 var vendt tilbage og nu skulle omsættes til praktisk politik for den enkelte landmand, der skulle kunne producere mest muligt til den højst opnåelige pris, og det i et samfund, der ikke pålagde landbruget »unødvendige« udgifter i form af støtte til byerhvervene eller sociale forbedringer, men som tværtimod anerkendte erhvervets førende stilling, også eksportmæssigt. Da det atter var blevet hverdag og tingene mere komplicerede end som så, burde landbrugets ledende mænd efter Helmer Pedersens mening have indset, at en samfundsmæssig ændring henimod vor tids industrisamfund var uundgåelig, og at erhvervet derfor hen ad vejen burde have taget sin selvforståelse op til revision.

I afhandlingens 2. hovedafsnit med titlen: »Myten om fri landbrugsforetagervirksomhed spærrer vejen for en realistisk situationsvurdering 1925-29« søges denne tese dokumenteret. Det gælder både indadtil, hvor landbruget viste sig temmelig uvillig til at foretage navnlig obligatoriske foranstaltninger til højnelse af den animalske produktionsstandard, og i forholdet til udlandet, navnlig Tyskland, hvor Landbrugsrådet med hensyn til kvægekseporten

»totalt fejlbedømte magtstrukturer og styrkeforhold i tysk indenrigspolitik«, og hvor en fremstrakt hånd fra dansk side måske kunne have »taget brodden af et taknemmeligt agitationselement« (s. 441). Resultatet blev i stedet en styrkelse af »Den grønne Front«s krav om toldpolitiske foranstaltninger for at beskytte tysk landbrug mod ubillig konkurrence fra bl.a. det langt mere effektive danske! Det er givet, at denne »fuld-kraft-frem« politik, der også fandt anvendelse på det hollandske og belgiske marked, ikke var særlig hensigtsmæssig under den internationale krise, der var under opsejling, men om den – som forfatteren hævder (ss. 42 og 652) – begrænsede Landbrugsrådets manøvemuligheder over for den situation, der opstod som en konsekvens af den store verdenskrise i begyndelsen af 1930'erne, er dog temmelig diskutabelt.

Ser man på landbrugseksportens fordeling omkring 1930, fremgår det af statistikken, at eksporten af flæsk/svin og smør alene tegnede sig for 80% af den samlede landbrugseksport, og at den overvejende gik til det engelske marked, hvorimod eksporten af kød/kvæg, der i vid udstrækning gik til det tyske marked, svingede mellem 5 og 7%. Det er på denne baggrund, rådets politik må vurderes, og det forklarer da også, at selv den kommende topfigur inden for dansk landbrug, H. Hauch, som Helmer Pedersen i øvrigt synes at vurdere mere positivt end de gamle høvdinge, Madsen-Mygdal og især Pinstrup, endnu i begyndelsen af 1932 »med hænder og fødder« (s. 591) ville modsætte sig statslige reguleringsforanstaltninger, så længe forholdet mod vest var uafklaret. Afgørende for landbrugets stilling blev Ottawakonferencen, der fandt sted i juli-august 1932, og hvis resultat blev toldafgifter på smør, æg og ost samt for bacons

vedkommende en kontingenteringsordning, som ved senere forhandlinger blev fastsat til 62% af importen fra ikke-britiske lande. Ingen i samtiden var i tvivl om baggrunden for og styrkeforholdet ved disse forhandlinger, hvor den danske forhandlingsdelegations hovedopgave var at forsøge at beholde skindet på næsen og eventuelt at opsamle nogle smuler fra det efterladte, store forhandlingsbord, og hvor prisen i øvrigt var en række indrømmelser med hensyn til indkøb af visse engelske varer (bl.a. 80% af det danske kulforbrug) samt toldlettelse for andre. End ikke ved devalueringen af den danske kronekurs i forhold til det britiske pund vovede Danmark at gå længere, end hensynet til handelsrelationerne inden for det britiske statssamfund betingede.

Nogenlunde samtidig med Ottawa-konferencen forhandlede repræsentanter for dansk landbrug med Tyskland om en smørkontingenteringsaftale. Imidlertid berørte disse forhandlinger både tyske, hollandske, finske og danske interesser, og i omtalen heraf er der intet, der underbygger den opfattelse, at Landbrugsrådets repræsentanter (som følge af deres tidligere så dogmatiske politik) skulle have været specielt dårligt stillet ved disse forhandlinger, hvis resultat i øvrigt blev betegnet som tilfredsstillende (s. 597). Hvad angår problemerne omkring kød- og kvægekspporten synes mund- og klovsygen at have spillet en nok så stor rolle som de reducerede eksportmuligheder. I øvrigt synes den forværring, der skete på det tyske marked, at være styret af helt andre kræfter, ikke mindst efter Hitlers magtovertagelse 30. januar 1933, hvor det blev klart, at Tyskland ville ændre hele grundlaget for sin landbrugspolitik.

I hvilken grad Landbrugsrådets politik i 1920'erne kom til at påvirke ud-

viklingen, d.v.s. forhandlingsresultaterne, i 30'erne, leverer afhandlingen i virkeligheden ikke noget belæg for. Her kræves nemlig den undersøgelse gennemført, som forfatteren selv anfører som en kommende forskningsopgave: det integrerede samarbejdssystemets hverdagsfunktion 1933-39!

Som grundlag for sin afhandling har Erik Helmer Pedersen ladet sig inspirere af en politologisk problemstilling om interesseorganisationers virksomhed i et politisk system. I den politologiske litteratur opereres med en *pressionsgruppeopfattelse*, hvorefter en interesseorganisation gennem pression søger at opnå den maksimale indflydelse på den politiske beslutningsproces til fordel for medlemmernes interesser, og en *korporatismeopfattelse*, hvorefter interesseorganisationen integrerer sig med det politiske system og altså påtager sig et vist medansvar. De 2 teorier ligger efter forfatterens opfattelse i forlængelse af hinanden, som den historiske udvikling, og med disse som udgangspunkt har han villet give en organisationshistorisk studie over Landbrugsrådets erhvervspolitiske aktivitet frem til 1933. Helmer Pedersen hævder, at rådet ved sin oprettelse i 1919 stod over for valget »mellem en *landbrugsliberalistisk* kurs, hvorefter producenterne frit og uhindret skulle have adgang til at tilrettelægge virksomheden ud fra privatøkonomiske betragtninger, og en *landbrugsinterventionistisk*, som tildelte landbrugets organisationer en udstrakt bemyndigelse til i samarbejde med det politiske system at fastsætte de rammer, inden for hvilke produktion og afsætning kunne ske« (s. 30). Det er anmelderens opfattelse, at denne teoretiske indfaldsvinkel til stoffet har lokket forfatteren længere ud, end materialet kan bære. Ifølge teorierne skulle Landbrugsrådets erhvervspolitiske aktivitet udvikle sig

gradvis hen imod den integration, som blev en realitet i 1930'erne, og rådets faktiske adfærd i 20'erne, hvor netop uafhængighed af statsmagten under devisen om »kræfternes frie spil« var landbrugets adelsmærke, vurderes derfor negativt, hvilket ikke forekommer rimeligt, intentionerne, rådets sammensætning og ikke mindst medlemmernes referenceramme taget i betragtning.

Er det således ikke lykkedes at skabe en overbevisende argumentation og bevisførelse for afhandlingens tese, må det dog understreges, at der med publiceringen af dette omfattende materiale er bragt megen og solid viden om landbrugets erhvervspolitiske forhold, herunder ikke mindst forholdet inden for og mellem organisationerne, i perioden 1919-33 for dagen, og bogen vil derfor utvivlsomt komme til at stå som en af de grundpiller, som den fremtidige forskning vil kunne bygge videre på, og som de bredere anlagte fremstillinger nok vil lade sig inspirere af. Det sidste er så meget mere ønskeligt, som afhandlingen i sin fremstilling ikke alle steder er lige let tilgængelig. Som læser hæmmes man undertiden af forfatterens trang til omsiggribende sætningskonstruktioner, der ikke altid virker fremmede for forståelsen. Endvidere ville nogle afsnit nok have vundet i læselighed ved en vis stramning af teksten. Disse forhold gør sammen med typografien og bogens omfang afhandlingen noget tung at læse, og interesserede ikke-faghistorikere vil måske også af denne grund beklage, at det afsluttende kapitel kun findes på engelsk. En dansk konklusion havde været en rimelig, men måske fordyrende service.

Torben Hansgaard

Kurt Sørensen (red.): *Venstre. 50 år for folkestyret*. (Forlaget Liberal, 1979). 324 s. 195 kr.

Når bortses fra de tidligste jubilæumsskrifter, som ofte blev udarbejdet af centrale politiske aktører, er danske organisationers jubilæumsværker sjældent af større værdi for forskningen. Tilkomstsituationen påtvinger forfatterne særlige hensyn, der trækker fremstillingsform og indhold i retning af det udglattende og ukontroversielle; »de onde«, »taberne« får en kortfattet omtale, om nogen, mens organisationens trofaste stok gennem tiden som et minimum skal nævnes ved navn. Personcentrering fører sjældent til en spændende og frugtbar fremstilling.

Partiet Venstre har gjort et behjertet forsøg på at komme ud over denne form. I 1979 var det 50 år siden Venstres Landsorganisation blev stiftet, og i den anledning har man ladet udarbejde en bog om Venstre-organisationernes historie. Man fristes til at sige to bøger, for værket falder i to skarpt adskilte dele, der kun holdes sammen af det solide lærredsbinding.

Den største halvdel af fremstillingen består af nogle ret så traditionelle skildringer af organisationshistorien efter 1929, skrevet af hhv. redaktør H. C. Clausen, lektor Holger Sørensen og partisekretær Kurt Sørensen. Her findes de sædvanlige ingredienser: anekdoter, spredte statistiske oplysninger, uddrag af mødeberetninger o.s.v. Organisationens tillidsmænd og dens »høvdinge« får sædvanlig positiv omtale, mens de forskellige afvigere – for Venstres vedkommende jo ikke så få – får deres summariske dom. Lederskifterne beskrives på en sådan måde, at læseren har svært ved at forstå, hvorfor